

HELSINKI COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS

 ХЕЛСИНШКИ
КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА

КОМИТЕТИ И
 HELSINKI
PER TE DRETTAT E HEBRIJOT
I REPUBLIKES SE
MAKEDONISE E

MAKEDONYA COMITET DI
CUMHURİYETİ'NİN
 HELSINKI
İNSAN HAKLARI KOMİTESİ

 HELSINKI
COMITETI BAŞO
TI- NDREPTULI-A
OMLUIDIREPUBLICA
MAÇHEDONIA

 HELSINKI
COMITETI BAŞO
E MANUSENGERE
NEJAMIJA KI
REPUBLICA MAKEDONIJA

 ХЕЛСИНШКИ
КОМИТЕТ ЗАЉУДСКА
ПРАВА РЕПУБЛИКЕ
МАКЕДОНИЈЕ

Ул. Даме Груев 8/5, 1000 Скопје; п-факс 58 Р. Македонија тел/факс: + 389 2 290 469; 119 073
St. Dame Gruev 8/5, 1000 Skopje; PO Box 58 Republic of. Macedonia tel/fax: + 389 2 290 469; 119 073

ЧЛЕН НА ХЕЛСИНШКАТА ФЕДЕРАЦИЈА НА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

Консултативен статус при Обединетите нации и Советот на Европа

E: mail: helkom@mhc.org.mk; Web: <http://www.mhc.org.mk>

ИЗВЕШТАЈ НА ХЕЛСИНШКИОТ КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЗА СОСТОЈБАТА СО ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ВО 2002 ГОДИНА

2002 год. за Република Македонија беше година во која државата требаше да ги санира базичните последици од вооружениот конфликт во 2001 година; да го имплементира Рамковниот договор од Охрид (како гаранција на мирот) и да овозможи изведување на вонредни избори. Постконфликтниот период се карактеризира со големи политички превривања (создавање на нови политички партии и промени во односот на силите), како и со се поголема корумпираност на политичките структури, голема партизација на државниот апарат и недопирливост на политичкиот врв. Предизборните активности и периодот на трансферот на власта ги потенцираат сите овие ситуации. Основен белег на глобалната политичка ситуација претставува зголеменото насилство и несигурноста на населението (заради ограниченото делување на полицијата, присуството на вооружени групи и поединци кои делуваат во одделни делови од државата, делувањето на неконтролирани делови од полицијата, нефункционирање на правосудните органи, неразрешени криминални дела и манипулација со меѓуетничките односи, намалување на стандардот, невработеност, намалување на социјалната заштита,). Според првичните потези на новоизбраната владеачка структура, партизацијата на државниот апарат ќе претставува белег и на наредниот период.

Ваквата политичка ситуација овозможува непочитување, повредување и отсуство на соодветна заштита на човековите права и слободи во сите области на секојдневниот живот. Промоцијата и заштитата на човековите права и слободи останува на нивото на политичка парола и декларативна изјава. Во многу области состојбата станува алармантна и се заканува со натамошна ескалација доколку државата не почне да ги остварува своите обврски и не го прифати делувањето во оваа област на ниво на приоритет.

Во текот на 2002 год. Хелсиншкиот Комитет посебно внимание посвети на неколку области поврзани со промоцијата и заштитаа на човековите права кои во текот на оваа година беа од приоритетен интерес, односно, беа сфери на најголеми повреди на човековите права.

1 Избори

И покрај одредбата од Охридскиот рамковен договор со која се предвидуваше одржување на вонредни парламентарни избори на 27 јануари 2002 год. поради спротиставување на владеачките политички партии (ВМРО-ДПМНЕ и ДПА) беа одржани редовни избори на 15 септември 2002 год. Од страна на надворешните набљудувачи (претставници на ОБСЕ, Советот на Европа и Европската Унија, како и одреден број меѓународни невладини организации), како и од страна на домашните набљудувачи (НВО-а од Република Македонија), изборите во целина беа оценети како фер и демократски. Резултатот добиен на изборите во голема мера одговара на предвидувањата дадени од страна на независни истражувачки тимови во предизборниот период.

Хелсиншкиот комитет изготви збиен извештај, меѓу другото и во функција на натамошно усовршување на изборниот систем и можностите за потполно остварување на бирачкото право.

Во предизборниот период комитетот регистрираше неколку значајни нарушувања кои можеа да имаат влијание на избирачкиот процес: индикациите за фалсификување на гласачки ливчиња и употребата на методот на "бугарски воз" во фалсификување на изборите; обидот за проширување на избирачките списоци со издавање државјанства на етнички Македонци кои живеат во соседните држави и во дијаспората; активностите на припадници на министерството за внатрешни работи насочени кон заплашување на политичките противници и создавање атмосфера на несигурност; непочитување на Законот за избор на пратеници (во членот 7) од страна на министерот за внатрешни работи и неговиот заменик; подмитување на гласачите и употреба на јазикот на омразата во говорите на кандидатите од различни партии. Предизборниот молк беше грубо прекршен во повеќе места во државата со дистрибуција на летоци (со навредливи содржини) и од страна на неколку електронски медиуми (државната МТВ и повеќе локални станици). Државните медиуми (МРТВ, Нова Македонија, Вечер и приватниот медиум Сител) објавија серија антизападни содржини и го прогласија невладиниот сектор за "петта колона".

На денот на гласањето е евидентиран притисок (отворен и прикриен) од страна на повеќе политички партии; во повеќе места не е обезбедена потполна тајност на гласањето (поради несоодветни простории и несоодветна поставеност на гласачките паноа), не е обезбеден пристап за лицата со хендикеп; не е почитувана забраната за носење на оружје на гласачките места. Комитетот ја воочи слабоста на "модерното жигосување" прскање на палецот на раката како доказ за извршено гласање како и составот, обученоста и неутралноста на изборните одбори.

Во албанската заедница е се уште присутно колективното гласање и несамостојноста во гласањето на жените (и покрај евидентното позитивно придвижување во оваа област). Посебно раширено е "брачното гласање" (присутно и кај другите заедници) на кое се гледа низ прсти од страна на избирачките одбори.

Една од основните забелешки кои можат да се упатат на Државната изборна комисија (која во целина одговори на своите обврски и беше на завидно ниво на вршење на својата должност) е отсуството на поголема флексибилност и подготвеност да се реагира на инцидентите и нарушувањата на гласачкото право.

Во постизборниот период направен е обид за извршување притисок и влијание вр Државната изборна комисија. Министерството за внатрешни работи (на чело со министерот) си дозволи упад во просториите на Комисијата. Ниту оваа ниту одделни помали прекршувања на Законот не послужија како основа за поведување кривични постапки.

Јавноста не доби увид во извештајот на Изборната комисија што таа требаше да го достави до Собранието, со што изостана целосна информација за текот на изборите, воочените проблеми и преземените активности со цел надминување на овие проблеми, односно, казнување на прекршителите на правото. Јавноста не доби информации ниту за решенијата на Врховниот суд во врска со случаите доставени до него. Исто така остана необјаснета принципиелната дубиоза околу прифаќањето на пратеникот Трипун Костовски како "независен пратеник". Во рубриката Писма на читателите, дневниот весник "Дневник" објави писмо на читател кој прецизно укажа на протиправноста на таквото решение. Имено, Костовски не ја спровел постапката за кандидирање врз основа на предвиден број избирачи, туку неговата кандидатура била верификувана врз основа на предлог на изборната коалиција "За" и поточно, партијата СДСМ. Оттука, јасно следи дека тој не може и не смее да има статус на "независен пратеник", посебно што во слична ситуација беа и двајца кандидати од "недефиниран предлагач", па оттука Комисијата правилно ги регистрираше како пратеници на нивниот формален предлагач. На оваа противправност со Костовски се надоврзува и случајот на пратеникот Петар Наумовски, кој во отворена спротивност со законот има професионален ангажман надвор од Собранието.

Хелсиншкиот комитет ја повикува актуелната власт да ја извести јавноста за сите прекршувања направени во текот на изборите и преземените санкции во однос на прекршителите, како и да ги изврши сите потребни измени и надополнувања во законската и подзаконската регулатива, со цел потполно остварување на правото на избор на што е можно поширок број граѓани, кои ќе гласаат врз основа на релевантни информации и без надворешен притисок и закани од било кој вид. Професионализацијата на изборната комисија и овозможувањето на нејзино ефективно делување во текот на целиот период за кој е избрана може да биде искористено во функција на остварување на овие активности.

2 Слобода на изразување и медиуми

2002 година се карактеризира со привидно намалување на јазикот на омразата во медиумите, обиди за објективно информирање и зголемување на насилството врз одделни новинари и медиумски куќи.

Притисоците и насилството врз новинарите започнаа уште на почетокот на 2002 година (со случајот на забраната за емитување на на Третата програма на македонското радио-Радио култура), продолжува со нападот на екипата на ТВ Телма при информирањето од мирниот митинг на вработените во кругот на фабриката АД Газела (кога е претепан и снимателот Љупчо Јовковски) и ескалираше во предизборниот период во повеќе политички мотивирани физички напади врз новинари(за кои беа директно или индиректно одговорни

партиите на власт). Жртви на насилството станаа новинарите: Маре Стоилова (А1 ТВ), Симон Илиевски (Утрински весник), Зоран Божиновски (Радио Тумба), Трајче Строимановски (радио Пробиштип), Магдалена Андоновска (Нова Македонија). Како одговор на овој бран на насилство кон новинарите, новинарите организираа протест под наслов "Тука сме, тепајте не". Уште почести се притисоците од партиски карактер (кои се спроведуваат од страна на партиски именуваните или партиски поддржаните главни уредници на одделни медиумски куќи) поради кои новинарите под притисок на губење на работното место мораат да ја прилагодуваат содржината на информациите или потполно да се откажат од одреден вид на информирање.

Хелсиншкиот комитет смета дека притисоците врз критички настроените новинари и гласила претставуваат нарушување на слободата на информирањето и повреда на чл 19 од Универзалната декларација за човековите права и чл 10 од Европската конвенција за човековите права и слободи Според Здружението на новинарите на Македонија (ЗНМ), во последниве години имало четириесетина познати случаи на физички напади и разни видови притисоци врз новинари во државата, а се калкулира со барем уште толку случаи со кои не се пријавени поради дополнителни закани и страв Недозволиво за една демократска држава е само за еден од овие случаи да има завршена истрага и донесено пресуда.

Од друга страна пак, медиумите не најдоа сила да се спротистават на прекршувањето на истото тоа право на изразување и информирање кога стана збор за Извештајот на Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија за состојбата со човековите права во 2001 година. Најголем дел од медиумите ја поддржаа кампањата на тогашниот министер за внатршни работи и, а некои од нив (како дневникот "Вечер" и ТВ Сител) изнесоа редица

невистини, дезинформации и клевети за претседателката на Хелсиншкиот комитет Мирјана Најчевска и членот на Бордот на комитетот, Сашко Тодоровски. Кон крајот на 2002 година забележлива е промена на овој однос и во најголем број од медиумите е прекината кампањата против Хелсиншкиот комитет.

Употребата на јазикот на омразата и необјективното информирање (односно информирање кое намерно или ненамерно подгрева етничко нетрпение) не прекинаа во текот на 2002 година (и покрај тоа што во овој период може да се идентификуваат повидливи разлики меѓу медиумите во однос на нивото на нивната објективност, како и на употребата на јазикот на омразата и поттикнувањето на меѓуетничката нетолеранција и нетрпение). Само како примери ќе ги наведеме: случаите на кои укажа Советот на радиодифузија на Република Македонија во своето соопштение за јавноста во кое констатира дека во "две емисии, на програмата на албански јазик на МТВ2 и на ТВ Гура од Кичево, се емитирани делови, односно интегрална снимка, од манифестацијата одржана во село Слупчане, по повод таканаречената "годишнина од неговото ослободување"; поголемиот број примери на заменување на терминот "Македонци" со различни термини и тоа во pejоративен контекст; "информациите" на ТВ Сител за подготовки за пролетна офанзива во западниот дел од Република Македонија; "информациите" на весникот "Флака" дека се отпуштени од работа 20 полицајци, етнички Албанци, кои биле дел од проектот на ОБСЕ; пристрасното "информирање" на медиумите на македонски и на албански јазик за случувањата во врска со ОУ во Шемшево; несензибилното известување на медиумите на македонски јазик во врска со нарушувањето на здравјето на учениците средношколци од албанска националност од Куманово; како и неаналитичкото информирање во врска со кривичните пријави и отворањето судски постапки во антикорупциската кампања, но и околу бранот на работничко незадоволство и многубројните барања за ревизија на приватизацијата.

Хелсиншкиот комитет ги повикува медиумите на практикување поголема сензибилност кон ситуациите во кои се инволвирани прашањата на меѓуетничките однос, какои и подигање на нивото на професионалноста во информирањето, што ќе спречи повреда на достоинството на луѓето и, ќе доведе до почитување на претпоставката на невиност.

3 Правосуден систем и независно судство

Правосудниот систем го продолжи трендот на губење на самостојноста и професионалноста во остварувањето на своите функции. Лаицизмот и непочитувањето на постапките и формите во кои треба да се одвива судската процедура, како и евидентните повреди во доменот на материјалното право, не само што ја подриваат довербата на граѓаните кон правосудниот систем, туку ја оневозможуваат воопшто заштитата на човековите права и слободи, а често и самите претставуваат директни повреди на овие права. Бесмисленоста на одделни обвинителни акти, отсуството на елементарно образложение, менувањето и прилагодувањето на обвинението во текот на судската постапка со цел обвинетиот да биде што е можно подолго задржан во притвор, одолговлекувањето на судските постапки и пристрасното водење на целата постапка (само како илустрација може да ги наведеме случаите на: Вулнет Казими,

Атанас Алексовски, Кренар Османи, Селам Селами, Џелад Елмазов, Таири Сабри) претставуваат директен атак врз правото на правично судење кое спаѓа во редот на едно од најзаштитените права во редица меѓународни акти, а е во голема мера прецизно дефинирано и во домашното законодавство.

Во текот на 2002 година се зголеми и стана многу видливо влијанието на извршната власт и на политичките партии врз судовите и јавното обвинителство. Неколку пати е поставено прашањето на несоодветната платеност на судиите, но и контролата која се изведува со тоа што платите на судиите доаѓаат преку Министерството за правда (кое ја контролира и нивната висина и дистрибуцијата).

Влијанието врз овие институции се вршеше и преку изборот на судиите и именувањето на јавните обвинители. Првото ниво на овој вид влијание се остварува преку влијанието кое партиите на власт го имаат врз Судскиот совет како надлежен за селекција и предлагање на судиите подобни за избор. Меѓутоа, доколку Судскиот совет "пропушти" во селекцијата предлог за судија кој не е по волја на владеачките партии, тој судија сепак нема да ги добие потребните гласови на собраниската седница. Во изминатата година во повеќе наврати кандидатите предложени за избор на судии не ја добија поддршката на парламентарното мнозинство и покрај презентираниите резултати од нивната работа и аргументираната стручност и компетентност. Секој кандидат за судија мора да ги помине партиските филтри во партиските кадровски комисии. Од друга страна, луѓе без никакви докажани квалитети, кои никогаш не работеле во судовите, меѓутоа биле партиски активисти, беа избрани за судии. Ваков е случајот на пр. со неодамна избраниот судија во Врховниот суд кој никогаш не бил судија туку партиски активист.

Како посебно слаба точка и како извор на постојано ограничување на мандатот на судиите (а со тоа и можност за контрола на судството) е ставот 3 алинеја 6 од ч. 99 на Уставот и чл. 2 од Законот за Републичкиот судски совет со кои се утврдува постапката за утврдување предлог за разрешување на судија заради "нестручно и несовесно вршење на судиската функција". Оваа одредба е во повеќе наврати злоупотребена со несоодветна и неаргументирана постапка против судии кои не се по волја на владеачките структури (или не се под директна заштита на некоја политичка партија). Новата власт многу брзо и на многу сличен начин изврши разрешување на двајца судии. Отсуството на соодветна аргументација и сериозна постапка во ова разрешување претставуваат продолжување на ерозијата на независното судство. Во оваа насока може да се толкува и последното инсистирање на новата власт за промена на Судскиот совет (Според Владата *"еден од приоритетите кои претстојат во спроведувањето на Охридскиот договор претставува избор на нов Републички судски совет, заради тоа што ова било наложено од измените на Уставот на Република Македонија"*). Во соопштението, пак, на Советот, беше истакнато дека "не постои уставна основа за пристапување кон избор на членови на Републичкиот судски совет, затоа што на постојните членови мандатот не им престанал". Според чл. 104 од Уставот членовите на Советот се избираат за време од 6 години, а во согласност со чл. 9 од постојниот Закон за Републички судски совет функцијата на член на Советот престанува само во случај на поднесување оставка, разрешување поради осудување за кривично дело на безусловна казна затвор од најмалку шест месеци или во случај на трајно губење на способноста за вршење на функцијата. Донесување нов закон не е една од наброените основи за престанок на

мандатот). Во ваква ситуација многу очекувано е "приближување" на Судскиот совет кон владеачките структури, односно, делување под директно раководство на овие структури.

Освен во изборот, извршната власт и политичките партии вршат притисоци врз судиите и при донесувањето на конкретни одлуки. На пример, во случајот на Вулнет Казими (изречена условна казна за кривично дело - Предизвикување општа опасност, по член 288 од Кривичниот законик), ниту еден доказ изведен во текот на истражната постапка, ниту на главниот претрес не укажуваше дека обвинетиот навистина го сторил делото за кое се товари. Се чини дека со огласувањето на Казими за виновен и изрекувањето на условна казна затвор е направен судски компромис, кој е штетен за правосудството во Македонија. Со тоа што Казими беше огласен за виновен очигледно се сакало некако да се "покријат" седумте месеци што Казими ги помина во притвор. Во секој случај останува фактот дека вистинските виновници остануваат - неказнети. Хелсиншкиот комитет искрено се надева дека Апелациониот суд нема да толерира вакви компромиси, па дури и пазарење со принципите на правосудството.

Како резултат на ваквите притисоци во претходната година не се водеа (на пример случајот на членовите на Бордот на МХК против дневниот весник "Вечер", кои се уште се наоѓаат во фиоките на Основниот суд Скопје И - Скопје и по кој судот/судијката Гордана Сајкова, упорно) не закажува расправа; или на несоодветен начин беа водени низа случаи, расправите се развлекуваа и одлагаа (наводно поради неможност да се донесат сведоците или поради отсуство на некоја од страните), а во определен број случаи судиите избегнуваа дури и закажување на расправа. Во случајот Атанас Алексовски (тужба поднесена до Основниот суд Скопје против компанијата "ОХИС" - Скопје) последните три рочишта од овој спор се одложувале бидејќи судскиот предмет едноставно се загубил. Алексовски наведува дека истиот предмет исчезнал и во 1993 година, па целокупниот материјал бил обновен со повторно доставување на доказите. Со едноставно непреземање на постапка што е насочена против власта или нејзини експоненти судиите и судовите се обидуваат да ги избегнат евентуалните колизии со власта и со тоа директно им штетат на граѓаните и го девалвираат принципот на владеењето на правото.

Влијанието на партиите врз судството се остварува и со преселба на седиштата на одделни фирми на територијата на судиите кои се наклонети кон конкретна политичка партија или определени бизнис-крugови и кои ќе се појават како надлежни во решавањето на идните можни спорови на тие фирми. На пр. Македонија табак 2000 и нејзините фирми своето седиште го преместија во Штип, Лозар од Битола во Скопје.

Посебно загрижува ситуацијата на одбегнување на судиите да ги изведат до крај постапките во кои како обвинети се појавуваат претставници на министерството за внатрешни работи. Случајот на Тони Пешевски од Куманово (Пешевски и неговиот татко биле претепани од полицаец на специјална единица, на 10.05.1994 година. Пешевски поднеле приватна тужба за сторено кривично дело Лесна телесна повреда и кривична пријава за сторени кривични дела: Противправно лишување од слобода и Малтретирање во вршење на службата. По повеќе одолговлекувања на постапката заради опструкции на обвинетиот и сведоците - полицајци приватната тужба била отфрлена заради апсолутна застареност). Таков е случајот со судските процедури (случај Е.Џ. Основен Суд Неготино, случај С.Т., С.М и малолетната С.М, Основен Суд Струга) иницирани од страна на

правната канцеларија на ХДЗР "Месечина" - Гостивар против државни службеници на министерството за внатрешни работи. Сличен е случајот на предметите поднесени од страна на Хелсиншкиот комитет (Мухамед Беља за несоодветно апсење од страна на полицијата).

Во Јавното обвинителство ситуацијата е слична како и во судовите. Начинот на предлагање и именување на обвинителите и на нивните заменици обезбедува огромно влијание на извршната власт. Во текот на изминатиот период Јавното обвинителство претставуваше кочница во поведувањето на постапките против претставниците на државните органи и посебно против вработени во Министерството за внатрешни работи, во бројните случаи на злоупотреба на должноста и евидентна примена на тортура и мачење во обавувањето на своите задачи. Во јавното обвинителство "заглавија" и бројните постапки иницирани заради стопански криминал и други злоупотреби на високи државни функционери. Во исто време од очигледно политички причини се прифаќаат кривични пријави против истакнати политички противници. Со злоупотреба на институтот "задолжително упатство", на пониските обвинители им се наредуваше кривичен прогон на поранешни функционери на МВР и на ЈО (актуелни партиски противници). Еден од приоритетите на новата владеачка структура беше разрешувањето на Државниот јавен обвинител. И во овој случај целата постапка беше крајно формализирана и симплификувана. Во ситуација кога можеа да бидат изнесени релевантни и многубројни аргументи врз основа на кои може да се бара разрешување од должност на државниот јавен обвинител, не беа изнесени ни минимум аргументи и не се поведе сериозна расправа околу ова разрешување. Тоа индицира дека Државниот јавен обвинител се гледа како строго партиски кадар кој треба да ги штити партиските интереси на владеачките партии.

Адвокатите не успеаа вистински да застанат во заштита на човековите права и да ја иницираат примената на меѓународните документи ратификувани од страна на Република Македонија. Наспроти на ова, во текот на 2002 Адвокатската комора донесе и правилник за прекин на работата на членовите на Адвокатската комора на Република Македонија во кој се негираат одредбите од чл.12, чл. 13 и чл. 18 од Законот за Адвокатура. Во исто време, со чл. 5 од Статутот на Адвокатската комора каде што оваа организација е дефинирана како задолжителна, се негира слободата на здружување и самостојноста на адвокатите во вршењето на својата дејност. Правилникот е применет во случајот на адвокатот Никола Петров од Струмица.

Во текот на ноември, медиумите се соочија со еден специфичен феномен на македонската судска практика. Имено, во неколку различни случаи кога новинарите се заинтересирале за изречени пресуди, наводно, добиле одговор дека "не може да им се дозволи увид". Меѓутоа, воопшто не се работи за "увид" туку за погрешно толкување и погрешна практика на нашите судови. Имено, институтот "објавување на пресудата", предвиден со чл. 344 од Законот за кривичната постапка се заменува со соопштување на пресудата и тоа практично само на инволвираните страни (тужител, тужен, а во зависност од казната и околностите и до надлежната затворска институција, оштетените и други судови). Овој круг субјекти е предвиден во друг институт - "доставување на пресудата" (чл. 347/3-6 од ЗКП). На тој начин се изигрува институтот "објавување на пресудата" иако пресудата, како конечен продукт на мислењето на судот, би требало да претставува и форма на влијание на судот врз

општествените текови, но, едновременно и форма на отчетност спрема јавноста. Со необјавувањето, пак, се спречува јавноста да биде критичар на работата на судовите, а ако на тоа се надоврзе и принципот на "независноста на судовите" - судовите, фактички, стануваат недопирливи.

Хелсиншкиот комитет изразува голема загриженост поради натамошното еродирање на судството и на неговата независност. Независното судство претставува основа на заштитата на човековите права и слободи што во текот на 2002 година не можеше да биде остварена, а доколку овој процес продолжи, нема да може да биде остварена ниту во 2003 година. Отсуството на фер судење најголемите заштитници на човековите права ги претвора во нивни најголеми прекршители, а на граѓаните фактички им ја одзема можноста да застанат во одбрана на своите базични права и слободи.

4 Полициски пречекорувања

Во текот на 2002 година не се направени чекори во однос на намалување на употребата на несоодветна сила од страна на полицијата, подобрување на организацијата на полицијата и замена на методите на тортура со методи на примена на средствата на современите технологии во функција на изнаоѓање и изведување пред суд на сторителите на кривични дела. Сето оваа влијаеше од една страна, полицијата во многу случаи да се пројави како крајно неефикасна, а од друга страна да стане моќен прекршител на човековите права и слободи во функција на владеачките партии.

Најголем број случаи на повреда на човековите права и слободи се направени од страна на претставниците на специјалните единици во составот на Министерството за внатрешни работи, меѓутоа, продолжува и не е санкционирано и злоупотребувањето на службената должност и насилното однесување на редовните полициски сили. Бројот на случаите на полициска тортура се намали во однос на периодот на вооружениот конфликт, меѓутоа се уште има големи размери. Само како пример: Градоначалникот на Пласница, Исмаил Јаоски е брутално претепан во прилепската полициска станица (02.2002); осомничениот Вулнет Казими од Тетово бил држен 11 дена во повеќе полициски станици и бил тепан и малтретиран (без храна и вода) и не му бил дозволен контакт со адвокат; постои сомневање дека е извршена вонсудска езекуција над 6 странски државјани во случајот "Раштански лозја" (03.2002 год.); Фанија Василевска била навредувана и брутално претепана затоа што се возела со адвокат од друга етничка припадност, Насер Рауфи; Цано Цаневски и Вебија Салоски од с. Октиси биле брутално малтретирани од резервисти на полицијата (04.2002); полицијата употреби непотребна сила во растурањето на демонстрациите организирани од страна на Сојузот на синдикатите (04.2002); "; на 15-ти мај, во близина на гостиварското село Леуново, при показната вежба на полициската единица за брзи интервенции "Лавови", министерот за внатрешни работи, Љубе Бошковски, при пукање со 30 милиметарски автоматски фрлач на гранати, тнр. "жаба" повреди неколкумина од присутните (новинарката на "Дневник" Даниела Велјановска, преведувачката во француската амбасада Анита Рамаданова, началникот на скопската полиција Маринко Кочовски и неговиот возач Кире Партаклиев). Против министерот не е поведена

судска постапка; Бојан и Душко Арангелови од Кочани биле жртви на полициско самоволие и малтретирање (06.2002); Ѓоко Димески од Прилеп бил претепан од полицијата (07.2002); група на специјалната единица Тигри, организирано претепа група граѓани во Веница при што едно лице почина, а две беа тешко повредени (07.2002); припадниците на специјалната единица Лавови, го блокираа патот на Плетвар со цел да се спречи политички митинг на опозицијата; група составена од припадници на единицата "Лавови" ги малтретирале граѓаните собрани на прослава пред манастирот "Св. Илија" кај с. Покрајчево и едно лице завршило во болница со тешки телесни повреди (8.2002); припадниците на единицата "Лавови" не му дозволиле на новинарот на "Утрински весник" Коста поповски да известува од напуштениот рудник крај Кратово (каде што наводно министерот за внатрешни работи Љубе Бошковски барал злато); Љубица Димчевска, на 21 јуни, без судски налог, а со асистенција на полицијата, била сместена прво во Болницата за нервни и душевни болести - Негорци, а потоа во Болницата во Бардовци. Од увидот што претставниците на Хелсиншкиот комитет го извршија се констатираше дека Љубица била неосновано хоспитализирана; на 5 октомври бил лишен од слобода Садула Дураку, поранешен припадник на т.н. ОНА и сегашен висок функционер во ДУИ, а врз основа на наредбата издадена од Основниот суд Скопје 2, во која тој се товари за сторени кривични дела "тешки форми на велепредавство", "загрозување на територијалниот интегритет на Македонија" и за "воени злосторства против цивилното население" сторени за време на минатогодишната криза во Македонија. Дураку бил ослободен по неколку "политички интервенции; Челеби Шемов прекршочно обвинет за кражба на дрва (11.2002) бил малтретиран при приведувањето и распитот во полициската станица. Делото го признал меѓутоа побарал одговорност на полицаецот, за што е во тек постапка.

Како специфичен проблем може да се истакне прекумерната употреба на сила и несоодветното постапување на полицијата при апсењето, спроведувањето и приведувањето на лицата од ромската етничка заедница, уапсени во вршење на ситна препродажба или ситен шверц преку граница. Во некои случаи изненадува големата загриженост и посветеност на полицијата во гонењето на сторителите на овие прекршочни дела.

И понатаму загрижува постапувањето на полицијата со осомничените во полициската станица. Полицијата ретко им помага на осомничените да најдат адвокат, го отежнува контактот со адвокатот доколку таков постои, го оневозможува активното вклучување на адвокатот во испитувањето. На приведените лица не им се дава коректен медицински преглед, ниту медицинска грижа. Повеќето полициски станици немаат адекватен простор за задржување, ниту средства за храна на задржаните. Во станиците не се водат адекватни досиеја за сите лица приведени и задржани во полициската станица, заради што не можат да бидат регистрирани сите случаи на продолжено задржување. Не се дефинирани овластувањата во врска со авторизацијата на апсењето и задржувањето во полицијата.

Состојбата во КПУ Идризово (каде што се отслужуваат сите казни затвор во траење над две години, односно каде што ја отслужуваат казната затвор сите странски државјани независно од висината на казната) е катастрофална и не ги задоволува ни минималните услови за хумано издржување на казната. Просториите за издржување на казната се стари и потполно руинирани, во спалните престојуваат по 20 лица, постелнината е нечиста и искината, во просториите се чувствува постојана смрдеа, а затворениците се капат еднаш на 15 дена (со пуштање на топла вода во траење од неколку минути). Во зимските месеци парното греење се вклучува 1-2 часа во денот што не овозможува ни минимално затоплување на просторот. Осудените лица-зависници од дрога се затворени во посебни простории по 20 луѓе каде што најчесто вегетираат на креветите без никаков третман или грижа. За здравјето на затворениците се грижи еден лекар од општа пракса (кој многу често спроведува политика на лично допаѓање или недопаѓање), а еднаш неделно доаѓа психијатар. Претепувањето на затворениците се користи како средство за одржување на редот и дисциплината во затворот. Самиците претставуваат повеќе простор наменет за тортура и мачење отколку за издржување на дисциплински казни. Започнатото реновирање на затворот би требало да ја смени оваа ситуација во догледна иднина. Условите во притворите се генерално лоши, не се ретки случаите на физичко малтретирање, многу често се ограничуваат гарантираните права на притворените лица (посети од страна на семејството, редовното шетање на чист воздух, соодветно згрижување на лица со здравствени проблеми).

Во последните две години остварени се три посети на Комитетот за превенција од тортура (конвенциско тело при Советот на Европа) после кои следеа два извештаи со сериозни замержки на ситуацијата во Република Македонија. Во јавноста не е објавен ниту еден од извештаите.

Хелсиншкиот комитет смета дека третирањето на полициските сили, во која и да е нивна форма, надвор од законските рамки не може а да не резултира како натамошно поткопување на демократијата Само во услови на висока демократска контрола, полицијата - и тоа модерна, квалитетно опремена и добро обучена - може да биде заштитник на демократско општество Дотолку повеќе сега е исклучително важно судската постапка да се одвива со доследна и целосна примена на правилата за спроведување на човековите права на дело. Многу често полицијата употребува сила како последица на

неорганизираноста и неподготвеноста во извршувањето на своите обврски. Хелсиншки комитет за човекови права ги поддржува грижите и препораките изразени во извештаите на Комитетот за превенција од тортура, и укажува на сериозноста на појавите на малтретирање и незаконско задржување во полициските станици, непроцесуирањето на сторителите на сериозни пречекорувања на полициските овластувања, појавата на "солидарност" на обвинителството и судството, дури и во случаите каде што повредите се очигледни и добро документирани или јасно посочени од страна на жртвите, домашните или странските владини и невладини организации.

5 Меѓуетнички односи

По привидната релаксација на меѓуетничките односи како резултат на прекилот на вооружениот конфликт, видлива е нагорна линија на развој на тензиите кој резултира во се повидлив државен, институционален и пошироко општествен паралелизам, но и сведување на мултикултурноста на бикултурност. Имено, продолжува интенцијата заштитата на малцинските права да се сведува на промоција и заштита на правата на албанската заедница со потполно занемарување (па дури и влошување) на положбата на другите етнички заедници. Дел од припадниците на одделни етнички заедници (турската, ромската и влашката) сигнализираат обиди за насилна асимилација од страна на поголемите етнички заедници (македонската и албанската).

Припадниците на ромската заедница се уште се наоѓаат во најлоша положба, а државните структури не покажуваат никаков интерес во насока на подобрување на оваа положба. И покрај веќе изградените факултетски кадри, Ромите не се вработуваат во државните органи и имаат проблеми при вработувањето во Министерството за внатрешни работи (во редовите на униформирана полиција). Во случаи на јасна социјална загрозеност во акциите со социјална содржина, државните органи не ги земаат предвид ромските семејства (од социјалните станови поделени во Велес не добило стан ниту едно семејство од најзагрозената населба "Месност Рамина"). Делувањето на надлежните власти најчесто останува на ниво на ветувања и бомбастични изјави на ТВ (при својата посета на населбата "Рамина" во 2000 г претседателот Борис Трајковски ветил помош од 2,5 милиони марки за решавање на проблемот, меѓутоа останато е само на ветување; во 2002 година претседателот повторно ветил изградба на 54 бараки; ветување за помош во санирањето на состојбите претседателот дал и во врска со последните поплави кои ги уништија домовите на многу ромски семејства во Куманово). Државата нема превземено ниту една организирана или континуирана афирмативна акција во насока на подобрување на положбата на ромската етничка заедница.

Припадниците на турската заедница се жалат на процес на нивно постојано занемарување и на голем притисок од страна на албанската заедница. Покрај ова тие реагираат во врска со нерешените проблеми во образованието (обука на мајчин јазик), но и на лошата социјална положба (посебно на селското население).

И покрај постоењето на неколку здруженија на Власите (а во последно време и нивно политичко организирање), и понатаму остануваат проблемите со изумирањето на влашкиот јазик (заради отсуството на поддршка од страна на власта во создавањето услови за

негова употреба и изучување), како и прашањето на регистрацијата на верска заедница во која службата би се изведувала на влашки јазик.

Сите неалбански етнички заедници негативно реагираат на Охридскиот рамковен договор и го поставуваат прашањето на нивното учество во формулирањето на одредбите на овој Договор. Тие посебно реагираат на биполарноста која според нив се промовира со договорот.

Хелсиншкиот комитет смета дека во 2002 година е извршено видливо маргинализирање на влијанието на неалбанските малцински заедници и државата не одговорила на поголем дел од одредбите на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства. Во оваа смисла загрижува и податокот дека Република Македонија се уште нема поднесено извештај во врска со имплементацијата на оваа конвенција и покрај обврската која произлегува од нејзиното ратификување.

Во односите македонска-албанска заедница, во првата половина од годината навидум дојде до попуштање во затегнатоста. Полициските патроли со мешан етнички состав барем формално, го остварија планот за враќање на полицијата во населените места кои беа во подрачјето на конфликтот. Карактеристично за овој процес е тоа што во повеќе наврати (при полициски апсења на припадници на албанската етничка заедница) локалното население ги блокираше патиштата и ги спречуваше патролите со мешан состав да влезат во соодветните села. Во секој од овие случаи беше потребна асистенција на меѓународни фактори.

На 9 јануари 2002 година, на една од полициските бази во близина на Скопје, свештеници на Македонската православна црква, на припадниците на специјалните единици "Тигри" и на единиците за специјални намени "Лавови" и на посебната антитерористичка единица на Министерството за внатрешни работи, им поделија плочки со изгравирани крст и православна молитва. На оваа церемонија присуствуваше Архиепископот охридски и македонски, г.г. Стефан, премиерот, Љубчо Георгиевски и неколкумина министри во Владата. Хелсиншкиот комитет остро го осуди ваквото етно-религиозно идентификување на било кој дел од составот на Министерството за внатрешни работи.,

Во предизборниот период беше формирана нова политичка партија (ДУИ) составена пред се од припадници и симпатизери на НЛА која дејствуваше во периодот на конфликтот. Новиот политички субјект предизвика од една страна радикализација на ВМРО-ДПМНЕ (која доби постојан извор на оспорување на новата власт составена од "бивши терористи") и од друга страна, на ДПА и ПДП (кои се обидуваат да ја продолжат радикалната линија на бившата НЛА).

Направени се повеќе промени во Уставот (амандмани) и донесен е Законот за амнестија. Во отсуство на поширока кампања, објаснување и пропаганда на измените кои се прават, се појави голем отпор на страна на припадниците на македонската (но и на другите етнички заедници) на извршените и предложените промени, односно, незадоволство заради спороста, односно недоволноста на промените (кај припадниците на албанската етничка заедница).

Посебни проблеми се појавуваат околу толкувањето и (не)примената на Законот за амнестија. Ниту еден од субјектите засегнати од овој закон (припадниците на НЛА, граѓаните обвинети за тероризам, Јавното обвинителство, судовите, затворските управи,

адвокатите) не го применува во соодветната процедура и постапка, што претставува извор на постојани тензии и нарушувања на човековите права. Од самиот почеток овој закон претставува камен на сопнување во воспоставувањето на довербата меѓу етничките заедници. Од страна на голем дел на припадниците на македонската заедница тој се доживува како озаконета неправда, додека од голем дел од припадниците на албанската заедница непочитувањето на законот и неговото неспроведување претставува знак на непочитување на Охридскиот договор и основа за продолжување на конфликтот.

Употребата на јазиците во Република Македонија, исто така, претставува камен на сопнување и за новата власт. Собранието се' уште нема усвоено нови закони што ќе ја регулираат употребата на јазиците во државните органи (ниту пак закони за издавање на личните документи во согласност со изменетиот член 7 од Уставот) иако станува збор за обврски што требаше да ги исполни уште претходниот состав (в. чл. 8 од Анексот Б). Оттаму, и спорот што се разви во однос на тоа на кој јазик треба да се водат седниците на собраниските комисии на кои претседаваат етнички Албанци не можеше да се разреши само со толкување на чл. 3 од Деловникот на Собранието со оглед на тоа што споменатиот член овозможува различни толкувања.

Во текот на 2002 година не е воспоставена довербата меѓу македонската и албанската етничка заедница и не се создадени услови за натамошно заедничко делување и развој на демократските институции. По изборите е направен нов политичко-партиски компромис кој обезбедува поделба и функционирање на власта, меѓутоа не го стимулира градењето на правната држава како подлога на еден покомплексен меѓуетнички дијалог и гаранција на одрживоста на овој процес.

Има индикации дека во етнички мешаните средини во кои доминира некоја од етничките групи се зголемува притисокот врз малцинското население што резултира со создавање етнички чисти подрачја (расселувањето се одвива на територијата на еден град или меѓу градови, односно, од село во град). Фактички, како резултат на вооружениот конфликт се зголеми јазот меѓу припадниците на македонската и на албанската етничка заедница. Во текот на 2002 год. не само што не се воспоставени нови облици на комуникација и соработка, туку се потенцираа разликите и доаѓа до низа помали конфликти кои не дозволуваат стабилизирање на ситуацијата.

Најголем проблем се појавува во областа на образованието. Државата не разработи посебна стратегија за содржински и организациони промени во училиштата која би биле насочена кон промоција на толеранцијата, почитувањето на разликите и човековите права. Како резултат на тоа дојде до: дезинтеграција на етнички мешаните училишта; постојани меѓуетнички тензии поради барањето на претставниците на албанската етничка заедница за промена на имињата на училиштата (ставање на имиња на видни припадници на албанската заедница од Република Македонија како и албански културни или други дејци) и градење на симболи на албанската, односно, македонската, самобитност пред училиштата (бисти на "херои" од поблиското и подалечното минато).

Се уште не е затворен случајот на исчезнатите. Семјствата на исчезнатите, 12 Македонци, 6 Албанци и еден бугарски државјанин, и натаму немаат никакви сознанија за нивните најблиски. Надлежните

државни органи, речиси, немаат ништо сторено за пронаоѓање на исчезнатите лица. На 29 ноември 2002 година новиот премиер и министерот за внатрешни работи дадоа ветување дека по 30 дена ќе излезат со конкретни информации за расчистување на случајот. Во јавноста нема информации дека е направено било какво придвижување во насока на исполнување на ова ветување.

Отсуството на стратегија за градење на доверба и за промоција на мултикултурноста како основа на Република Македонија, создава услови за натамошно продлабочување на јазот меѓу македонската и албанската етничка заедница, за можни манипулации од страна на радикализирани партии или групи (но и на владеачките структури и партиите кои ја сочинуваат власта) и можен иден конфликт на територијата на Република Македонија.

6 Внатрешно раселени лица и бегалци

Според податоците на Црвениот крст бројот на раселените лица во текот на кризата достигна 70000. Во почетокот на 2002 година тој се намали на 16500, а според податоците од ноември 2002 година на територијата на државата има 9500 внатрешно раселени лица и околу 1600 лица кои не се вратени од Косово. Погolem број од внатрешно раселените лица се сместени во колективни центри (72%), додека останатите се во семејства на роднини и пријатели. Сместувањето е несоодветно на бројот на членови на одделни семејства, не овозможува здрави и хигиенски услови за живот, не обезбедува минимални услови за соодветен развој на децата. Најголем дел од хуманитарната помош за овие лица доаѓа од надворешни донатори и се предвидува нејзино потполно запирање во почетокот на 2003 година. Спротивно на меѓународните стандарди, во Рамковниот договор не се предвидени алтернативни решенија за проблемот на внатрешно раселените лица, туку едно единствено: враќање на сите во претходното место на живеење. Со цел спречување на етничкото чистење на териториите на минатогодишниот конфликт и поддржана од меѓународната заедница, државата инсистира (на ниво на присила и уценување) сите раселени лица во најкраток можен рок да се вратат во местото на живеење). Во решавањето на проблемот не само што не се нудат други можни решенија, туку не се задоволуваат ни минималните стандарди за вакво враќање. 1) не се реновирани најштетените куќи 2) реновираните куќи се без основна покуќнина 3) на луѓето не им е платена никаква отштета за убиената стока и уништените селски добра заради бомбардирањето од страна на армијата 4) не е обезбедена потребната инфраструктурна мрежа (таму каде што се реновирани амбулантите често нема лекари и друг медицински персонал) 5) нема минимална гаранција за животот, имотот и безбедноста на граѓаните 6) дел од реновираните куќи на етничките Македонци и Срби, повторно се разрушени и ограбени (во тетовските села Једоарце, Отуње и Сетоле, како и во Арачиново). Заради заштита на своите права внатрешно раселените лица имаат формирано две здруженија кои безуспешно се обидуваат да воспостават соодветен дијалог со претставниците на власта. На повидок се повеќе приватни тужби против државата заради надоместок на штета нанесена во време на вооружениот конфликт. Во декември 2002 година формирано е ново тело за решавање на положбата на внатрешно раселените лица. Во ова тело не е присутен претставник на внатрешно раселените лица.

Во државата се наоѓаат околу 3000 бегалци од неалбанска националност (најмногу Роми, Еѓипчани и Ашкали) од просторот на Косово (дел од бегалците се сместени во кампови, а дел во семејства). Во кампот Катланово сместени се 409 бегалци, а приватно сместени во општина Шуто Оризари се 450 бегалци. Додека во кампот Шуто Оризари сместени се 1088 бегалци од кои 430 деца на возраст до 16 години, од кои само 60 деца посетуваат настава во основните училишта, а само едно дете е посетува средно училиште). Овие бегалци живеат во потполна мизерија, без елементарна здравствена заштита, без основни хигиенски услови, со минимум храна и без никакви услови за грижа и образование на децата, со нерешен бегалски статус, без можност легално да заработуваат за својот живот. Враќањето на овие луѓе на просторот на Косово е невозможен заради директните и индиректни закани од страна на преставниците на албанската заедница и неможноста меѓународните сили да обезбедат нивна соодветна заштита. Посебно загрижува положбата на децата кои не посетуваат редовно настава и живеат во крајно несоодветни услови штетни за нивното здравје и развој. Најголем дел од овие лица не ја гледаат својата иднина во Република Македонија и бараат соодветен третман од страна на европските земји (кои ги сметаат за директно виновни за нивната состојба, поради интервенцијата на Косово).

Решавањето на прашањето на внатрешно раселените лица претставува деликатен проблем, како од аспект на одредбите на Охридскиот рамковен договор (според кој државата ја превзела одговорноста за враќање на сите раселени лица во нивните домови), така и од аспект на заштитата на нивните права што е исто така одговорност на самата држава. Одговорноста на државата во овој случај е засилена со фактот дека ситуацијата во која се нашле овие граѓани е непосредно предизвикана од активностите на државата и од политиката која ја водела таа самата. Присилувањето за враќање во услови на потполно отсуство на доверба и отсуство на гаранција на елементарна сигурност на живеењето претставува нанесување уше поголема повреда на правата на овие граѓани и свесно доведување во опасност на нивните животи и телесниот интегритет.

7 Трговија со луѓе

Трговијата со луѓе станува проблем кој постепено го привлекува вниманието и на државата и на јавноста. Направената промена во Кривичниот законик (во кој се формулира посебно кривично дело поврзано со трговијата со луѓе, чл. 418-а) не е проследена со видливи промени во практиката и делувањето на државните органи. И покрај тоа што во голема мера се идентификувани центрите каде што престојуваат жените жртви на трговијата со луѓе, како и главните учесници и транзитни канали, не се спроведува организирана и агресивна акција во насока на спречување и казнување на овие криминални активности. Поведувањето и окончувањето на неколку кривични постапки во оваа област претставува позитивен, но никако и доволен знак за битна промена во борбата со овој вид на загрозување на човековите права. Република Македонија повеќе не претставува само транзитна зона на трговијата со луѓе, туку и крајно одредиште.

Според официјални податоци, во Македонија има околу 300 ноќни барови, од кои повеќе од 100 се наоѓаат во Тетово и тетовско.

Од нив само мал број се нелегални, односно немаат потребно одобрение за работа. Во овие барови девојките - жртви на трговија со луѓе најчесто се навидум регуларно вработени како келнерки или танчерки, меѓутоа врз нив се воспоставува целосен ропски однос: работат без никаков надоместок, престојуваат во простории без минимум хигиенски услови, слабо се исхрануваат, се принудуваат на проституција и се препродаваат од еден на друг газда. Неретко, посебно во руралните средини, жртвите на трговија со луѓе се принудени на проституција и во преадаптирани кафеани и чајцилници.

Проблемите со овој вид на криминал не можат лесно да се решат, бидејќи на директен или индиректен начин, во него се инволвирани определени бизнис кругови, како и високи функционери од власта и полицијата. Врз органите на прогонот често се врши силен притисок за прикривање, односно за непостапување против определени лица, инволвирани во овој вид криминал. Исто така, проблеми има и со самите жртви на трговијата со луѓе, кои се недоверливи кон полицијата, бидејќи често нивните услуги ги користеле и униформирани лица (кои не ретко се поврзани со трговците на луѓе или се корисници на услуги во нивните објекти). Независно од промените во власта, на ниво на екстериторијалност се издвојуваат местата како: Велешта, Радолишта, Боговиње и Камењаре.

Во судската практика, се уште жртвите на трговијата со луѓе, посебно девојките кои сексуално се експлоатирани, се третираат како проститутки, па сторителите се подведуваат под член 191 од КЗ, односно "Посредување во вршење проституција". Од друга страна, пак, честопати не може да се обезбеди присуството на жртвите на трговијата со луѓе во текот на истражната постапка или на главниот претрес, како оштетени или како сведоци, бидејќи тие се странски државјани и без документи за лична идентификација, па затоа веднаш се протеруваат од територијата на Република Македонија. Свој придонес кон ублажување на овој проблем дава Меѓународната организација за миграции (ИОМ), која го поддржа отворањето на транзитен центар во Скопје, во кој се прифаќаат и сместуваат жртвите на трговијата со луѓе, се до нивното сведочење пред судот. Има индикации дека во овој центар се врши селекција во прифаќањето на жени кои нелегално престојуваат на територијата на Република Македонија (што е случај со најголемиот број на жртвите на трговија со луѓе).

Проблемот на трговијата со луѓе се уште не е издигнат на ниво на приоритет и не се преземаат систематски и континуирани дејствија во насока на пресекување на каналите на трговијата со луѓе, откривање и ослободување на жените кои против своја волја и под закана се наоѓаат во "куќите за забава" ширум Македонија и изведување пред суд и санкционирање на сторителите на криминалните дејствија. Неможноста овој вид на криминал да се врши без активно инволвирање на припадници на министерството за внатрешни работи подразбира и потреба од широка внатрешна акција на нивно откривање и изведување пред суд.

8 Социјални и работни права

Во 2002 година се зголемува сиромаштијата во државата, стандардаот на населението опаѓа, а индустриското производство бележи негативен тренд. Во Македонија се регистрирани 78.000 домаќинства, односно 308.000 лица како социјални случаи, кои примаат социјална помош во висина од 2500 денари (околу 40 евра) месечно, за четири члена, вкупно. Според некои истражувања, секој петти граѓанин е гладен, односно нема доволно средства за преживување, додека сиромашно живеат 22,3% од населението. Процентот на невработеноста ја достигна неверојатната бројка од, без малку, 50% невработени од вкупното работоспособно население. Ваквата состојба на населението ја доведува во прашање воопшто можноста за практикување на човековите права и слободи. На поле на економијата и стопанството, продолжуваат негативните трендови. Значаен удел во негативната економска ситуација имаат трошоците (оправдани и неоправдани) кои државата ги имаше во врска со вооружениот конфликт од претходната година и замирањето на производството и трговијата во пределите зафатени со конфликтот. Меѓутоа, таа во основа е и резултат на продолжителното несоодветно управување со економските капацитети, незаконски изведените приватизации (започнати уште во мандатот на претходната политичка гарнитура), злоупотребата на власта во функција на обезбедување лична и партиска корист од страна на владеачките партии ВМРО-ДПМНЕ и ДПА. Целиот овој период се карактеризира со зголемена социјална тензија и нарушување на голем дел од работните и социјалните права на граѓаните. Најголемиот број случаи на поплаки од страна на граѓаните, кои доаѓаат до Хелсиншкиот комитет во втората половина од 2002 година, се токму од оваа област.

Огроман придонес кон овој негативен тренд се должи на разрешувањето, односно ликвидацијата на претпријатијата загубари. Како по правило затворањето или трансформирањето на загубарите и заокружувањето на процесот на приватизацијата се случуваше со флагрантно непочитување на законската регулатива. Типичен пример за ова се фабриките, претпријатијата и рудниците, Бучим, Југохром, Газела, ФАС 11 Октомври, Саса, а особено во последниот период, практиката на ваква приватизација се гледа во случаите со новинско-издавачката куќа Нова Македонија, Лозар од Битола и други. Во поголем дел од овие случаи се поставува прашањето не само за исправноста на процедурите туку и воопшто за постоењето на основа за започнување стечајна постапка (како во случајот со фабриката Газела). Сето ова резултираше со зачестени штрајкувања, при што се случуваше на вработените да им се забранува дури и правото на штрајк. Овде треба да се наведе и податокот дека честопати во текот на штрајковите или различните изрази на незадоволство на лицата вработени во тие претпријатија, од страна на управата беше користена и физичка сила преку ангажирање на компании за обезбедување или злоупотреба на органите на редот и мирот. Во текот на првата половина на 2002 година, по промената на водството во синдикатот на Република Македонија, се организираа масовни штрајкови со коишто се вршеше притисок врз Владата, особено во текот на преговорите со ММФ и со Светската Банка. Целта на овие штрајкови и демонстрации беше минималната плата во јавниот сектор да биде 5.060 денари (приближно 80 евра), за што Владата, и покрај долгото одолговлекување, одлучи да се примени ова решение. Хелсиншкиот комитет смета дека е очигледно неводењето сметка за вистинските

потреби и права на граѓаните на Македонија од страна на Владата и дека се работи за политички отстапки во функција на смирување на социјалните тензии или дури и предизборно калкулирање. На тој начин, граѓаните се ставаат во ситуација своите права да ги реализираат исклучиво и само преку институциите на тнр. "улична демократија" наместо преку институциите на системот со што се подриваат столбовите на автентичната, граѓанска демократија.

Изминатава година се карактеризира и со нагласена појава на партиски вработувања и отпуштања во Јавниот сектор и напредување во служба по партиски принцип, а тоа особено беше изразено во периодот пред парламентарните избори оддржани на 15 септември. Масовно беа кршени законски пропишаните процедури за вработување, при што улогата на Агенцијата за државни службеници беше маргинализирана (на пример случајот на Санија Хасиќ вработена од страна на Министерот за правда Иџет Мемети, без да ги исполнува условите и да го помине тестот на Агенцијата за државни службеници). Отпуштањето, па дури и своеволното давање отказ се поврзани со огромни повреди на работните права на граѓаните од страна на државните органи-работодавци (случаите: Олгица Трајковска од Министерството за култура која покрај несоодветната процедура на разрешување од должност, не можеше да го регулира ниту својот статус заради опструкции во издавањето на документацијата од страна на поранешниот работодавач-Министерството за култура, или, случајот на Снежана Лулевска од Агенцијата за развој и инвестиции, која не можеше да се вработи поради непотполност на документацијата обезбедена од страна на нејзиниот претходен работодавач-Агенцијата).

Во месец ноември и декември, ново конституираната власт започна со промени во администрацијата и отвори "војна" на корупцијата и на "државниот" криминал. Хелсиншкиот комитет ги поздравува сите обиди за воспоставување на владеењето на правото и санкционирањето на постапките на негово прекршување, меѓутоа остро се спротиставува на кој било облик на неправно делување против правото. Посебно загрижува тоа што новата власт ја продолжи практиката на претходната структура, на неаргументирани смени и суспензии во постапки во кои не се почитуваат: правото на фер постапка, правото на жалба, презумпцијата на невиност и принципот на кондрадикторност, коишто се дел од правото на одбрана и се неопходни во сите видови постапки. Во процесот на кадровски промени во органите на управата, а кои не можеа видливо да се поврзат со антикорупциската кампања (и покрај тоа што се водеа под нејзино закрилие), особено загрижува непочитувањето, па дури и отвореното негирање на Законот за државните службеници (како пример: при смената на Директорот на Агенцијата за државни службеници, или смената на директорката на меѓуопштинскиот центар за социјална заштита, односно, постапката против државниот советник за организациони работи во Министерството за надворешни работи), а со тоа и блокирањето на Агенцијата за државни службеници, како орган кој решава за жалбите против дисциплинските мерки и суспензиите.

Владата дури во предизборната година започна со изградба и огласување на ткн. социјални станови. Имено, станува збор за станови коишто се доделуваат по пат на конкурс по определена постапка со исполнување на дефинирани критериуми за социјално загрозената категорија на граѓани. При тоа, Министерството за транспорт и врски не ја почитуваше обврската да работи транспарентно, со почитување на процедурата и критериумите поради што се предизвика револт кај граѓаните на кои дури им било одземено и правото на увид во

документацијата со што се оневозможило да вложат и приговори. Поништувањето на конкурсите од страна на новата Влада дојде како резултат на големиот притисок на граѓаните, вложените претставки кај Народниот правобранител (Омбудсман) и другите надлежни институции. Поништувањето на конкурсите (поддржано и од канцеларијата на Народниот правобранител), претставува разрешување со неправо на една неправна ситуација, што повторно доведува до повреда на правата токму на граѓаните кои треба да бидат заштитени. Наместо Владата да изврши ревизија само на изборот и да бидат откажани или несклучени само оние договори со лица кои не ги исполнуваат условите утврдени во огласите, односно во постојната Одлука за начинот и постапката за распределување на становите, Владата ја продлабочува повредата на правата на сите оние лица кои ги исполниле условите да се стекнат со стан во закуп.

На општата економска криза и на исклучително ниското ниво на социјален стандард, дополнителна фрустрација за граѓаните претставува и некооперативноста на Банките во Р. Македонија во однос на издавањето на станбени кредити. Со оглед на фактот што овие кредити се по правило хипотекарни, а каматната стапка е еноормно висока и изнесува помеѓу 15% и 19% (годишна камата), се создава ситуација на своевидно должничко ропство, експлицитно забрането во Европската конвенција за човековите права и слободи.

Една од првите мерки на новата Влада е ребаланс на буџетот со цел подмирување на неисплатените обврски на државата. Со овој ребаланс ќе бидат задоволени дел од барањата на работниците во штрајк, меѓутоа не се предвидува исполнување на обврските кон: инвалидизирани лица, пензионерите и децата кои примаат детски додаток. На тој начин Владата прави селекција во која ги запоставува токму најчувствителните групи од населението (или оние кои не можат да извршат притисок врз власта). Во оваа насока се движат и најновите најави за приватизации на детските градинки, домовите за старци, центрите за лицата со посебни предизвици и детските одморалишта, што во услови на апсолутен пад на стандардот и еноормна невработеност, значи избегнување на државата да одговори на своите обврски кон посебно чувствителните групи граѓани.

Посебен облик на прекршување на правата на граѓаните карактеристичен за 2002 година е отпуштањето од работа, или закани и вршење разни облици на притисок, поради искажување на своето мислење, членување во невладини организации, односно, поради учество во организација или изведување на штрајк. Таков е на пример, случајот со Ѓорѓи Зајков од Радовиш против фирмата "СЕМКОР", правен следбеник на А.Д. "Бучим" од Радовиш во образложението на Решението за отпуст од работа тоа дури и отворено се наведува: "...Со своето присуство на медиумите, за време на штрајкот на загубарите, стори штета на фирмата...". Тоа што, пак, Зајков го изјавил за медиумите гласи: "*Овој народ не заслужува да се тепа! На овој народ треба да му се даде корка леб!*"; Бранот од работничко незадоволство изразен преку штрајкови, барања за исплата на заостанати плати, барања за ревизија на приватизацијата итн. продолжи со несмален интензитет и во месец декември. Она што посебно загрижува се заканите за примена на сила и употребата на насилни методи кои кулминираа во Велес пред фабриката "**Киро Кучук**". Имено, на 3.12.2002, откако група акционери се обиделе да протестираат пред фабриката, во нив било стрелано со огнено оружје, од страна на обезбедувањето на друштвото, при што четворица од лицата што протестираа биле повредени.

Под сличен притисок и отворени закани искажани од страна на раководните структури се најдоа и дел од членовите на Хелсиншкиот комитет. Кај некои од членовите е вршен отворен притисок во рамките на нивната работна средина да излезат од членството на Бордот на Хелсиншкиот комитет, додека кај други овј притисок резултира во конкретна акција (како на пример во случајот на Сашко Тодоровски, вработен во Министерството за надворешни работи, кога тогашниот министер Слободан Чашуле, сега пратеник во Собранието на Република Македонија во редовите на ВМРО ДГМНЕ, отворено се спротистави на правото и слободата на здружување и го санкционираше слободното искажување на мислата и во незаконска процедура го разреши од должноста: отправник на работите во Мисијата на Република Македонија во Стразбург). Постапката против ова решение неоправдано се развлекува, со што се поддржува можноста за вршење на ваков вид на притисоци и во иднина.

Хелсиншкиот комитет е загрижен поради натамошното осиромашување на населението, фактичката неможност да биде практикувано правото на работа и поради насилството и заканата со насилство како начини на решавање на манифестираното незадоволство на граѓаните. Отсуството на елементарни услови за живот, социјалната несигурност и незаштитеност и пауперизацијата на населението, стануваат една од клучните пречки во практикувањето на човековите права и слободи. Отсуството на соодветна акција од страна на државата во насока на разрешување на оваа состојба, како и најавата за рестрикции во областа на социјалната и здравствената заштита, можат да претставуваат основа за немири од поголеми размери и успорување на развојот на демократијата и демократските структури.

9 Дискриминација врз основа на пол/род

Акцентот на прекршувањата на правата на жената во 2002 година се става на насилството врз жената. Статистичките податоци и истражувања на невладините организации покажуваат дека 8 од 10 жени во државата се жртви на физичко насилство. Во случаите на физичко или психолошко насилство само 20% од случаите се пријавуваат додека интервенција на полицијата има само во 8% од пријавените случаи. Најжестокиот начин на кршење на правата на жените во Република Македонија е, се уште, семејното насилство. Загрижува податокот дека секоја 4-та жена во Македонија е жртва на семејно насилство. Ситуацијата во оваа сфера е уште поалармантна и со самиот факт што овој вид на кривични дела заради несоодветната и нецелосната законска регулатива не се санкционира на соодветен начин. Имено, сторителите не можат да бидат гонети по службена должност, а кривичните постапки за делата кои влегуваат под поимот семејно насилство можат да бидат покренати само по приватна тужба. Оттука, жртвите на семејното насилство во еден огромен број не се во состојба да покренат ниту кривична тужба, затоа што често се плашат од дополнително насилство било во кругот на семејството било во рамки на околината од која би биле обележани. Евиденција за сексуално насилство во рамките на семејството не постои, меѓутоа во практиката постои така наречена темна бројка бидејќи овие жртви не сакаат да зборуваат за тоа. Се смета дека зголемување на случаите на инцест, претежно изразен спрема женските деца, се објаснува со

фактот дека како резултат на различни ситуации и околности, (во овој случај, воениот конфликт) луѓето реагираат на чуден и невообичаен начин.

Други повреди на правата на жената во овој период се кршења произлезени од бракот и семејството, каде што од сите склучени малолетнички бракови во републиката во 2002 година во 90% од нив малолетник е женското дете. Со таканареченото семејно гласање пак претежно во случаите каде што жената е неписмена, се крши правото на глас воопшто и тајноста на гласањето. Може слободно да се констатира дека во изминатите две години државата не направи ништо по однос на барањата за измени на законите поднесени од НВО и хуманитарните здруженија кои работат на подобрување на женските права во Република Македонија. Имено, врз основа на акциите и истражувањата на овие организации и здруженија поднесен е предлог за реформи на законите и тоа на КЗ, ЗКП, Закон за облигации, Закон за семејство, Закон за наследување, сите тие поврзани со семејното насилство, кршење на правата од работен однос кои се однесуваат на сексуално вознемирување при вработувањето и на самото работно место.

Акцијата на невладините организации за достигнување на 30% застапеност на жените во Собранието на Република Македонија е изиграна со сместувањето на жените кандидати на последните места од кандидационите листи на партиите и нивното фактичко депласирање.

Во последните неколку години зголемено е делувањето на невладиниот сектор во областа на постигнување на рамноправност на половите. Како резултат на ова делување е зголемено учеството на жените во политиката и во власта. Меѓутоа, многу мало или никакво придвижување не е направено во насока на постигнување на еднаквоста на половите во семејството и во микро средините на живеење и работа. На индивидуален план жената е изложена на насилство, сексуално малтретирање, а социјалниот притисок и оневозможува активно спротиставување во секој конкретен случај. Во истражувањата направени со деца на возраст од 9-10 години, евидентна е ситуацијата кога девојчињата пониско се вреднуваат и немаат доверба во самите себе си во споредба со машките.

10 Лица со посебни предизвици

Во изминатата година зголемена е активноста на невладините здруженија на лицата со посебни предизвици (организирани се манифестации, кампањи и конкретни активности заради полесно вклучување на овие лица во секојдневниот живот). Меѓутоа, државата не се вклучи ниту посредно ниту непосредно во овие активности и не покажа свест за сопствените обврски во заштитата на правата на оваа група граѓани. Сите активности остануваат на ниво на делување на невладиниот сектор, што го оневозможува вистинското поставување и решавање на проблемот. Ова посебно паѓа во очи ако се има предвид дека е изработена и усвоена Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со хендикеп во Република Македонија, во рамките на која е формирано и постојано Национално координативно тело. Напротив, во последниов период, наместо со напредок по тие прашања, постои сериозна институционално помогната деградација како на нормативен така и на фактички план. Со тоа е направен сериозен исчекор - наместо кон интеграција на овие лица - кон нивна

социјална сегрегација. Институционалната рестриктивност се манифестираше на редица планови, почнувајќи од образованието и вработувањето, преку социјалната и здравствената заштита, па се' до транспортната политика вклучувајќи го и прашањето за царински ослободувања на возилата за лицата со посебни предизвици. Со сиве овие "мали потези", а коишто системски се вградуваат во подзаконските акти чија намена е да овозможат реализација на законите во практичниот живот, се доаѓа до вкупен резултат кога лицата со посебни предизвици се истиснати од општествените активности и севкупниот живот, како од финансиски аспект така и во доменот на одлучувањето и рамноправното уживање на базичните права и слободи. Нема индикации дека се подготвува нов и поинаков курс и стратегија на новиот министер за Труд и социјална политика или министерот за финансии. Ова го потврдува и податокот дека е одбиен предлогот за искористување на пописот изведен во ноември 2002 година за попишување и на лицата со посебни предизвици (и покрај тоа што тоа може да се сфати како дел од заложбите изнесени во Правилникот за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот или психичкиот развој донесен од страна на Министерството за труд уште во 2000 година).

Лицата со посебни предизвици не успеаја во своите напори да внесат посебна графа во пописните материјали со цел да се утврди процентот на вакви граѓани. Отсуството на елементарни сознанија за процентот и видовите на хендикеп, и погодува на неактивноста на државата во однос на решавањето на специфичните проблеми со кои се судираат овие граѓани и во однос на нивното вклучување во сите сегменти на општествениот живот. Отсуството на лицата со посебни предизвици од власта и

функциите во државата, но и нивното маргинално присуство во секојдневниот живот и воопшто во јавноста, придонесуваат за постојана и потполна маргинализација на гласот на овие граѓани и на можноста да бидат задоволени нивните базични потреби и интереси.

11 Правата на сексуалните малцинства

За прв пат во државата е регистрирано друштво кое во својата програма ја поредвидува промоцијата и заштитата на правата на припадниците на ЛГБТ заедницата (Центар за граѓански и човекови права). Тоа претставува само прв чекор во процесот на промоција и заштита на сексуалните права како човекови права. Според резултатите на истражувањето направено од страна на Хелсиншкиот комитет, Центарот за човекови права и разрешување конфликти и Центарот за граѓански и човекови права, односот на јавноста кон хомосексуалноста е во голема мера негативен. Хомосексуалноста се третира како болест, хомосексуалците не смеат јавно да ја манифестираат сексуалната определба затоа што постои јасна закана со дискриминација (на работно и социјално поле) и се гетоизирани и ограничени во слободата на движењето. Може да се очекува силен дискриминаторски бран во моментот на јавно манифестирање на хомосексуалната ориентација, а не постојат индикации дека државата е спремна соодветно да реагира во една ваква ситуација.

Посебно загрижува податокот дека и во поновите едукативни, но и стручни текстови, хомосексуалноста се третира како психичко заболување, односно, како настраност ("ментален хендикеп") која треба да се лекува (Љубиша Новотни, Судска психијатрија, НИП "Студентски збор", Скопје, 1998г., стр196-197 и 205).

12 Заштита на човековата средина

2002 год. се карактеризира со подигање на свеста за еколошките проблеми, меѓутоа не и со конкретни решенија на евидентираните проблеми. Во Хелсиншкиот комитет се регистрирани повеќе случаи на загрозување на правото на здрава животна средина (загадувањето на реката Радика и други последици од работењето на австриската фирма АД КНАУФ; загадувањето од топилницата во Велес; мелницата на рудникот за неметали "Огражден") кои се уште не добиваат соодветен третман од страна на државата и соодветна судска завршница.

Под покровителство на Фондот за животна средина, на 27 јуни во Велес беше одржана меѓународна конференција за заштита на животната средина на која повторно беше актуелизирана трагичната состојба на животната околина во овој град. Беше очекувано дека на конференцијата ќе бидат обелоденети резултатите од мониторингот што Централната лабораторија на Министерството за животна средина ги вршеше во топилницата МХК "Злетово", но не дојде до тоа. Ова не е прв пат да се направи обид да се заташка еколошката катастрофа во Велес и велешко. Имено пред четири години, беше емитуван документарец насловен "МДК - максимално дозволена концентрација", којшто изнесе на виделина страотни сознанија. Поради бројните реакции, беше повлечен од емитување. Затоа пак, се огласи Друштвото на родителите за грижа за здраво поколение од Велес, кое ги презентираше своите сознанија за тешки случаи на заболување кај деца. Друштвото уверува дека иако медицинските служби како и сите надлежни органи се свесни дека деформитетите се последица на

загадувањето од топилницата се уште не се преземени никакви мерки. Тие бараат државата да ја превземе одговорноста за "еколошкиот геноцид" во Велес. Во своите последни изјави дадени за весникот "Дневник" директорот на Републичкиот завод за здравствена заштита, Благоја Алексоски, изјавува дека нема никакви показатели дека топилницата штетно влијае врз здравјето на граѓаните и смета дека било каков проект во рамките на кој би се направила детална анализа за овие влијанија, треба да започне како иницијатива на "одлучувачките фактори" - кои и да се тие.

Правото на здрава животна средина во месец јуни им беше нарушено и на жителите на струмичката населба Девијација. Имено, мелницата на рудникот за неметали "Огражден" во почетокот на овој месец почнала да емитува во воздухот "отровен прав". Експерти од рударско-геолошкиот факултет во Штип предупредуваат дека близината до фабриката која произведува силикати и повеќегодишното вдишување на правот од фелспадот може да го предизвика тешкото белодробно заболување, силикоза. Поради тоа, преплашените жители упатија петиција до медиумите, затоа што се сомневаат дека надлежните органи ќе ги заштитат, бидејќи раководителите на "Огражден" се "политички моќници". Тие им изјавија на медиумите дека неколкупати до сега разговарале со директорот на рудникот, при што тој секогаш имал подбивен однос и ја негирал сериозноста на овој феномен.

Стандардот ИСО 14001 (за менаџмент со цел заштита на животната средина) во република Македонија го имаат воведено само две фирми: Алкалоид (во два погона) и Контипласт од Гевгелија.

Хелсиншкиот комитет потсетува дека во минатата година јавноста имаше прилика да се запознае со алармантните состојби на планот на животната средина во Велес, Битола и тн. За жал, превладеа наводниот "економски интерес." Меѓутоа, се работи за сериозна заблуда зад која стои, за демократските општества недозволив, избор помеѓу две негативни опции: да се изгуби изворот на егзистенцијата за многу семејства чии членови работат во фабриките-еколошки загадувачи или да се толерира, но заедно со сите други во градот, таков степен на загадување што директно влијае на здравјето не само на најмладата туку на сите генерации. Оттука, цврсто сме уверени дека двете надлежни министерства, за животна средина и за економија, се непосредни виновници за ваквиот негативен избор на граѓаните и на Велес и на Струмица и дека се повеќе од должни и тоа најитно да ја преземат одговорноста и да понудат избор меѓу две позитивни опции

13. Попис

Во текот на месец Ноември беше спроведен редовен попис на граѓаните, домаќинствата и станувите, а под меѓународен надзор од 50 експерти од 26 земји. Според изјавите на Државната пописна комисија и на Заводот за статистика, Пописот бил на завидно ниво, додека меѓународните монитори во својата прелиминарна оценка позитивно ја оценија вкупноста на оваа обемна статистичка операција. Сепак, информациите од теренот даваат поинаква слика.

Медиумите обемно известуваа за редица неправилности: попишувања со молив, задоцнето доставување на овластувањата на

попишувачите во Дебар и Дебарско, определени семејства во Кавадарци одбиле да се запишат заради верувањето дека при приемот на кандидати за попишувачи била направена селекција на партиска линија (во полза на ВМРО-ДПМНЕ), такви одбивања, но со други мотиви имало и во Скопје, пописни манипулации со етничката припадност на Македонците-муслимани во Дебар, Центар Жупа, Струшко и Охридско (тие биле попишувани како Албанци или Турци) и тн. Дополнително отежнување во смисла на верификација на добиените резултати е одбивањето на некои села во Полошко да се изврши постпописната проверка. Медиумите на албански јазик, од друга страна пак, укажаа на редица случаи кога се појавил недостаток од попишувачи од албанска националност. Се издвојуваат случаите во Шуто Оризари каде што до 12 ноември пописот, наводно, се уште не бил започнат поради ваквиот недостаток или во Чаир каде што поради истата причина реонот го презеле попишувачи-Македонци, а на барањето на етничките Албанци да бидат запишани на нивниот мајчин јазик - добиле потсмешливи одговори. Мониторите на Хелсиншкиот комитет сигнализираа уште во времето на селекцијата на попишувачите дека има бројни нерегуларности во таа постапка, како и дека податоците од катастарската евиденција се често или застарени или неажурирани или дури и крајно неточни. Потврда за ова беа и неколкуте случаи во Скопско каде што цели улици и, дури, и месни заедници беа "прескокнати". Хелсиншкиот комитет, од страна на ромската заедница беше запознат со нивните оценки дека голем број ромски семејства во повеќе градови во Македонија не се опфатени од пописот. Во Велешко не било обезбедено учеството на претставник од ромската популација во Пописната комисија од овој Пописен регион, а што директно се коси со чл. 29 став 4 од Законот за попис. Како резултат на ова, не можело соодветно да се влијае врз распределбата на попишувачи Роми во Пописните кругови, со што дошло до недостаток на оваа група попишувачи. Посебен проблем кај Ромите е високиот степен на неписменост, што е во тесна врска со проблемот околу легитимирањето на населението поради недостатокот на валидни лични документи. Попишувачите биле соочени со апсурдна ситуација да не можат да се справат со ваквите проблеми поради недостатокот на тнр. "ПД-1 обрасци", а коишто се специјално предвидени да се користат во случај на непоседување на основните документи за лична идентификација.

За влашките заедници во Велес, Кочани, Винаца воопшто не беа предвидени примања на попишувачи Власи, а во Скопје бројот на попишувачите од влашката заедница е симболичен. Голем дел од попишувачите примени како припадници на влашката заедница воопшто не го знаеа влашкиот јазик.

Посебен аспект на попишувањето на населението на Република Македонија (кој многу малку е земен предвид во најновиот попис) претставува нејзиниот емиграционен карактер, односно, повеќегодишното отсуство на одделни граѓани од нејзината територија (но со евидентни цврсти семејни и други релации).

Хелсиншкиот комитет не можеше да се увери дека Пописот е добро подготвен и соодветно реализиран и покрај неколкуте одложувања. Поради тоа, сметаме дека е многу важен периодот на сумирање на резултатите, а од клучна важност е висока искреност на страна на Заводот за статистика во смисла на издржана оценка дали добиените резултати се употребливи за кредибилна обработка. Исто така, Хелсиншкиот комитет ја повикува Владата

да ја преиспита употребливоста на овој метод на пребројување на населението и да ги истражи другите начиникои би овозможиле порелевантни и поупотребливи резултати

14. Цивилно служење на војската

Позитивен исчекор во насока на заштита на слободата на мислата и уверувањето е почетокот на имплементација на одредбите за цивилно служење на војска од Законот за одбрана. Во текот на Ноември, Министерството за одбрана издаде повеќе решенија за прифаќање на приговорот на совеста, односно за цивилно служење на воениот рок. Притоа, прифаќањето не се однесува само на религиозните случаи туку и на лица кај кои приговорот на совеста се базира врз основа на личните уверувања и убедувања. Дел од овие случаи се водеа преку канцеларијата на Хелсиншкиот комитет.

Со цел практична примена на можноста за цивилно служење на војската, потребно е развивање на специфична регулатива со која ќе бидат дефинирани начините, местата, условите и времетраењето на отслужувањето на воениот рок надвор од институциите на војската. Посебно треба да се реши и прашањето на времетраењето на оваа служба, што во моментот претставува вид на дискриминација во однос на оние кои се спремни да ја практикуваат (посебно со зголемувањето на разликата во соодносот на овие два вида на отслужување на воениот рок).

15. Правата на децата

Во текот на 2002 година правата на децата се прекршуваат континуирано, од страна на поединци, од страна на државните органи, како и од страна на институции задолжени за заштита на правата на децата.

Државата не презеде мерки за спречување на злоупотребата на децата во политички цели, што посебно се манифестираше во предизборниот период. Децата беа активно и пасивно искористувани во функција на партиската пропаганда и беа директно вмешани во меѓупартиските пресметки. Во голем број градови регистрирани се тепачки на групи деца кои ги носеле знаците на различни политички партии. Во текот на предизборниот период многу партии делеа маици, капи и други делови од облека со партиските белези и ги користеа децата како живи паноа на партиската пропаганда.

Во текот на 2002 година не е направена ниту една сериозна активност во насока на решавање на проблемот со децата од улица и со злоупотребата на детскиот труд спротивно на чл. 29 и 32 од Конвенцијата за заштита на детето.

Рестриктивната подзаконска регулатива од областа на здравствената и социјалната заштита (намалување на бенефициите и скратување на позитивните листи со лекови и други помагала), како и падот на стандардот, доведуваат до влошување на здравствената состојба на децата и реанимација, односно, засилување на болести како што се: туберкулозата, жолтицата и различни видови на диареа. Ова не е потврдено во официјалните известувања на здравствените институции, туку е индицирано од информации на невладини организации кои работата на теренот.

Децата во местата во кои се одвиваше вооружениот конфликт беа изложени на посебна опасност поради несредената инфраструктура во местата на враќањето, додека децата на

внатрешно раселените лица се уште живеат во крајно несоодветни услови кои негативно влијаат како на нивниот психички и физички развој, така и на нивното образование и шансите за натамошно школување.

Во текот на 2002 година правото на образование на голем број деца во Република Македонија е сериозно загрошено (поради несоодветните услови во училиштата-недостаток од огрев, попуштање на објектите или други материјално/технички причини; искористување на децата за манифестирање на незадоволството на родителите од одделни политички или други решенија на властите поврзани или не со самиот образовен процес; неодговорност на родителите во исполнувањето на обврската за испраќање на децата во основните училишта; несигурност на просторот во или околу училиштата). Министерството за образование несоодветно реагираше во случаите на насилство врз учениците (како во гим. Кирил и Методиј од Неготино и основното училиште Рамиз и Хамид во Скопје).

Од друга страна, поради меѓуетничките тензии кои продолжуваат во овој период, децата посетуваат настава во несоодветни услови, во училишта кои не се наменети за тоа ниво на настава, со ограничен број или несоодветен наставен кадар (случувањата со учениците од македонската заедница од Шемшево, учениците од албанската заедница од кумановските средни училишта, учениците од албанската заедница од Зефљуш Марку во Скопје). Во текот на 2002 година Министерството за образование не презеде ниту една активност во насока на внесување такви содржини и метод на работа кои ќе придонесат за поголема толеранција, почитување на разликите и препознавање на демократските вредности на општеството.

Како резултат на делувањето (и неделувањето) на Министерството за образование, во текот на 2002 година се организирани неколку ученички демонстрации со националистички предзнак, бојкотирана е наставата во повеќе училишта и во повеќе наврати и создадено е такво ниво на нетрпение во кое е потребно полициско обезбедување на училишните објекти. Протестите на учениците завршуваат со: напади врз граѓани, киднапирање на ученици од другата етничка заедница и нанесување тешки телесни повреди, претепување на ученици од другата етничка заедница, киднапирања на ученици, употреба на огнено оружје, и убиства. Убиството на средношколецот Јосифовски предизвика солидарни протести на младите од македонската заедница на целата територија на Македонија. За жал, на едни од овие демонстрации, на 23 октомври во Скопје, каде повеќе од 15,000 средношколци, во најголем дел, мирно демонстрираа, се случија и повеќе инциденти. Некои поекстремни демонстранти нападнаа случајни минувачи кои им изгледаа како Албанци. Билансот на тие инциденти беше еден потешко претепан Македонец-муслиман, двајца полесно повредени етнички Албанци и еден полесно повреден етнички Македонец. Овие настани повторно продуцираа еден вид "уличен реваншизам", овој пат, од страна на Албанските средношколци што заврши со претепување на седуммина млади етнички Македонци. Истиот ден во вечерните часови и една група етнички Македонци нападнаа автобус полн со етнички Албанци. Земајќи предвид дека два од овие инциденти се случиле во возила на Јавното сообраќајно претпријатие - Скопје, ЈСП било принудено но да

воведе внатрешна контрола во некои од своите возила на линиите "2" и "63", но и привремено да ја укине линијата "65", која сообраќа кон Стајковци, Арачиново и Страчинци. Судирите меѓу учениците од македонската и од албанската заедница продолжуваат се до крајот на 2002 година со конфликтите во гимназијата "Нико Нестор" во Струга, која неколку дена е затворена заради смирување на ситуацијата). Единственото решение кое до сега го понуди Министерството за образование е лоцирање на македонските и албанските паралелки во различни објекти (што долгорочно гледано може да доведе само до раздвојување на заедниците).

Во декември 2002 година над 300 ученици (етнички Албанци) од неколку средни училишта од Куманово манифестираа знаци на сериозни заболувања (поради што беа хоспитализирани, а дел од нив е префрлен во одделението за токсикологија во државната болница во Скопје). Случајот е искористен за натамошна поделба по етничка линија и развивање на недоверба меѓу етничките заедници. Многу брзо по овој настан подметната е бомба пред гимназијата "Гоце Делчев", во која во моментот учат само ученици од македонската заедница, при што еден човек го изгуби животот, а едно девојче е потешко повредено.

Спротивно на членот 37 и 40, од Конвенцијата, децата се предмет на насилство од страна на полициските органи (при упади во кафани, односно, при апсење), но и на поголеми повреди на правата на детето (како во случајот на Фадил Фарети).

Домашното насилство почна да станува предмет на медиумски и пошироки реакции на јавноста, меѓутоа не е видлива битна промена во делувањето на државните структури во насока на активно спречување и санкционирање на овие случаи.

И покрај постоењето на национално координативно тело за заштита на правата на децата не се извршени промени во законската и подзаконската регулатива во насока на имплементација на Конвенцијата за правата на детето.

Ниту на формален ниту на практичен план државата не направи обиди за имплементација на одредбите на Конвенцијата за заштита на правата на детето. Децата се индивидуално и колективно злоупотребувани, малтретирани, искористувани. Министерството за образование не одговори на задачата за обезбедување на правото на образование на сите деца во република Македонија. Потполно или делумно се лишени од образование голем дел од децата од ромската заедница, децата од сите заедници во деловите кои претходната година беа зафатени со конфликтот и децата бегалци од Косово. Насилството врз децата се практикува приватно и јавно, без соодветно санкционирање на извршителите на ова насилство.

Заклучок

Состојбата со човековите права во Република Македонија во 2002 година се карактеризира со подигање на свеста на граѓаните за нивните права, но и несензибилност за правата на другите и апсолутно отсуство на правни и административни механизми за заштита на овие права. Државните структури не само што не ги промовираат и штитат човековите права и слободи, туку се појавуваат во улога на најголем загрозувач и прекршител на овие права. Недовербата кон правниот систем граѓаните ја манифестираат со преземање на "правдата" во сопствени раце, и со продолжителни штрајкови и демонстрации (што станува модел на делување и на помладите генерации). Новата Влада охрабрувачки настапи со најавата за почитувањето и примената на правото и веќе презема конкретни активности во таа насока. Она што загрижува е фактот дека: поведените постапки се однесуваат само на претставници на поранешните владеачки структури, а не се врши преиспитување на определени пропусти и дејствија направени во време на сопственото владеење; во постапките не се почитува законската регулатива или се прават поголеми или помали превиди во процедурите; пред извршувањето на промени не се прецизираат механизми и критериуми на изведување на постапките.

Загрижува и податокот дека продолжува да расте несигурноста на граѓаните на Република Македонија, за нивниот живот, за имотот и за нивната иднина.